

AGRARNI ODNOSI NA PODRUČJU DALMACIJE TIJEKOM MLETAČKE VLADAVINE S POSEBNIM OSVRTOM NA GRIMANIJEV AGRARNI ZAKON I GRIMANIJEVE MAPE

Bruno UNGAROV — Šibenik*

SAŽETAK. U članku je dan pregled povijesnih zbivanja na području Dalmacije od 14. do 18. stoljeća. Predočene su odredbe Grimanijevog agrarnog zakona iz 1756. godine i područja Dalmacije za koja postoje Grimanijeve mape.

UVOD

Ljudevita Anžuvinskoga, kralja Mađarske i Hrvatske (1342—1382) naslijedila je njegova maloljetna kćerka Marija, udana kasnije za Sigizmunda Luksemburškoga, uime koje je vladala njezina majka Jelisava ud. Ljudevita (1382—1385). Nezadovoljni vladanjem Jelisave i njezinog savjetnika Nikole Gorjanskog, Hrvati pozovu Karla Dračkoga i okrunu ga za kralja u stolnom Biogradu. Karla dade ubiti Jelisava zajedno sa svojim savjetnikom Nikolom Gorjanskim. Nato se pobuni Hrvatska, te tadašnji prior templara Paližna i braća Horvati priznaše za kralja sina Karlova, Ladislava Napuljskog (1386—1409). Ladislava okruniše za kralja u Zadru 1403. Mađžari, međutim, priznaše za kralja Sigizmunda, muža maloljetne Marije, kojemu bijahu naklonjeni i neki dalmatinski gradovi. U takvoj situaciji Ladislav ocijeni da ima malo izgleda da se domogne kraljevske krune. Znajući koliko Venecija priželjkuje dalmatinsku obalu, radi slobodne plovidbe Jadranom, stupi u pregovore s Venecijom, radi prodaje svojih kraljevskih prava, a pregovori se završiše 1409. ugovorom, kojim Ladislav prodaje Veneciji svoja prava uz naknadu od 100.000 zlatnih dukata. Iste godine, bez otpora, Venecija zauzima Rab, Pag, Zadar i Vranu, dok Šibenik ne priznaje ovaj dogovor i opire se predati grad. Mletačka opsada traje pune tri godine, da bi konačno, nakon gladi i bolesti branitelja, bila ponuđena predaja. Uz određene uvjete, koje, modificirane, Venecija prihvaća, pa tako i Šibenik 29. listopada 1412. ulazi u sastav Mletačke Republike. Ostali dalmatinski gradovi, tko milom a tko silom, priznaše Veneciju, tako da je gotovo čitava primorska Dalmacija s gradovima i otocima do 1420. godine bila u sastavu Republike Venecije (Prelog).

Do tada je poljodjelsko zemljište bilo u vlasništvu plemića, kao njihov feud, dobiven od ranijih vladara za nagradu za njihovu vjernost i odanu službu. Oni ga nisu mogli sami obrađivati, već su ga predavali seljacima — ze-

* Bruno Ungarov, geometar, Šibenik, Braće Polića 6.

mljoradnicima, stupivši tako u kolonatski-kmetski odnos, dajući vlasniku jedan dio prinosa s tih zemalja u obliku dohotka što se kretao od polovice na livadnim zemljama do sedmine na udaljenijem lošijem zemljištu, sve nakon podmirivanja poreza.

Taj prinos ocjenjuju prije dizanja plodova određeni procjenitelji (tzv. subaše) i donosi se na određeno mjesto, a prinos od vinograda, daje se u moštu i donosi u konobu vlasnika.

Mletački providuri — namjesnici za Dalmaciju sa sjedištem u Zadru, već u 15. st. i kasnije obavljaju razne popise zemljišta, dijelom da bi ustanovili koliko prinosi s vlastitog zemljišta mogu ishraniti stanovnika, a koliko, prema tome, treba osigurati izvan Dalmacije. Vjerojatno je tomu bio i razlog da se ocijeni kolike prihode može Republika izvući iz Dalmacije.

Dalmacija obiluje više kamenitim površinama nego dobrim poljima za uzgoj žitarica. Žitarice u početku na tim poljima pri dovoljnoj vlazi dobro uspijevaju, ali onda kad im je vlaga najpotrebnija, trpe od velike suše. To je bio razlog da se žitarice prestaju sijati, a prilazi se uzgoju vinograda, kao rentabilnijoj kulturi. I na ovoj kulturi odnosi su ostali isti, te je obrađivač davao vlasniku dohodak ovisno o bonitetu i udaljenosti zemljišta od naselja. Ta su stoljeća obilovala pučkim bunama, uzrokovanim teškim izrabljivanjem obrađivača od vlasnika.

Poznata je hrvatska buna pod vodstvom Matije Ivanića. Središte joj je bilo u selu Vrbanju otkuda je bio i Ivanić. U drugoj polovici 15. stoljeća vlada netrpeljivost kmetova prema vlasnicima, da bi do otvorene pobune došlo 1510. godine. Buna je, uz intervenciju mletačke vojske, brzo ugušena. Otpor je bio brzo skršen, nakon čega se vratilo stanje kao i prije. Godine 1511. došlo je do pobune pučana i u Šibeniku. Do pobune je, prema mletačkim izvješćima, došlo zbog navodnog napada plemića na mlade pučanke, dok je stvarni uzrok bio socijalni, teško izrabljivanje kmetova od vlasnika. U buni je poginulo i nekoliko plemića, ali je i ova buna brzo ugušena strogim mjerama mletačke vlade.

U pobuni u Vrani 1692. godine bio je ubijen domaći plemić Bartuličić. Vlasti su zatim uhitile velik broj seljana, a dvojicu kolovođa u Zadru osudili na smrt i »con gran spettacolo« žive »rašćerećili«.

U početku 18. stoljeća poznata je bukovička buna. Kada je nakon rata, od Moreje i mira u Srijemskim Karlovcima, Venecija ušla u posjed jednog dijela kontinentalne Dalmacije, nametnula je narodu velike namete, u obliku desetine, kuluka i drugih davanja. Upravo je tada u Lici došlo do bune protiv tamošnjih vojnih vlasti, što je onda ponukalo i Bukovicu da se pobuni. Ove bune bile su odraz teških socijalnih prilika. Vođe ove bune bili su:

Petar Karidža, te glavari Zabetić i Nanić. Oni su sazvali zbor u Obrovcu, na koji su pozvali glavare iz Benkovca, Skradina i Šibenika, te uputili peticiju providuru u Zadru. I ova buna bila je izazvana bijedom seljačkog staleža i imala je isključivo socijalni karakter za čitavo vrijeme svog trajanja. Da bi razbio ustanike i smirio seljake, Providur je pozvao pojedinačno glavare sela, te uvjeravanjem i nagovorom privolio ih da se distanciraju od pobunjenika i da smire seljake. Tako je i ova buna propala i sve se nastavilo kao i do tada. Vođe su uspjele pobjeći u Liku, ali su tamo bili uhvaćeni i izručeni Mlećanima u Zadru, gdje su bili osuđeni i smaknuti. To je bio završetak i ove bune (Desnica, 1937, str. 103).

GRIMANIJEV AGRARNI ZAKON

Nakon požarevačkog mira u posjedu mletačke Dalmacije nalazi se čitava kontinentalna Dalmacija. Razgraničenje je obavljeno 1723. kada je s mletačke strane u tom radu sudjelovao tadašnji providur Alaviso Mocenigo, pa je ova granična linija po njemu i dobila naziv »Linija Mocenigo«. Time je, kako je već navedeno, prestala svaka turska opasnost za Dalmaciju. Povlačenjem turskih begova i aga, ostale su mnoge površine slobodne i neobrađene, kao i one što su pripadale selima, koje su se mogle obrađivati. Tada su se stalno pojavljivali mnogi prebjezi, zv. Morlaci, koje je iz Bosne tjerao turski zulum ili nagon za pljačku. Nakon pljačke obično su se vraćali u Bosnu, jer nisu imali mogućnosti za ishranu u Dalmaciji. Upravo je tad pred mletačkim senatom, senator Marko Foscarini u svom duljem izlaganju ukazao na veliki broj žalba glede samovoljnog zauzimanja slobodnih površina i predložio Senatu da pošalje u Dalmaciju sindike — inspektore da istraže slučajeve i predlože mjere za saniranje nastalih propusta (Madirazza). Potaknut time providur Grimani (1754—1756) podnosi Senatu 1756. godine prijedlog zakona »o razdiobi slobodnog zemljišta i njezine podjele obiteljima prebjeglim s turskog područja, kao i domaćim siromašnim i zaslužnim obiteljima«. Ovaj je zakon detaljno predvidio čitav postupak podjele, kao i ostale preporuke o unapređenju poljodjelstva. Ovaj su zakon posebno hvalili autonomaši kao veliku blagodat za siromašne žitelje Dalmacije, dok su naši pisci pisali suprotno, imajući, valjda na umu okolnost da je Venecija nakon zauzeća Dalmacije proglasila sva zemljišta vlasnošću Republike, pa su tako nestali dotadašnji feudi, ali ih je kasnije Republika vraćala onima koji su joj bili naklonjeni u obliku tzv. investitura, kao što je bio slučaj s velikim feudom plemića Borellia, da bi u povodu neposluha kmetova nakon bune 1692. godine izdala proglas — 1761. godine kojim upozorava kmetove na obveze i dužnosti prema feudalcu.

Grimanijev zakon u uvodnom dijelu odaje priznanje za hrabrost Dalmatincima u dotadašnjoj borbi s Turcima. Zakon se odnosio na područje Dalmacije, izuzimajući područje Poljica i Kotora. U njemu se ističe briga Republike za dobro podanika, pa u tu svrhu zakonom određuje da se iz zemljišnog fonda ima obaviti razdioba poljodjelskih površina, na način da svaki siromašni stanovnik, kao i prebjeg s područja izvan Republike, ima dobiti po dva padovanska kampa zemljišta na korištenje (padovanski campo iznosio je 3.659 m², a u narodu je bio poznat pod nazivom »kanap«). Korisnik je na dobivenom zemljištu bio dužan zasaditi 2 voćna stabla (izgleda da se mislilo na masline, ali je kasnije bilo prošireno na ostala stabla koja se uobičajeno sade na tom području). Nakon smrti korisnika nasljeđivali su ga muški potomci, a kad njih nije bilo, onda žene, ali uz ograničenje da zemlju posjeduju samo za života, a nakon smrti zemlja se vraća Republici i dodjeljuje obiteljima u kojima je povećan broj članova, ili novim doseljenicima. Napominje se da su postojala dva gotovo istovjetna zakona, jedan za područje Zadra, Bukovice i Ravnih kotara, a drugi za područje Knina i dijela Sinja (kontinentalno područje). Korisnik je bio dužan predavati Republici desetinu prinosa prema procjeni, prije nego preda feudu dužni dohodak. Desetina, kao porez u naravi, bio je zakonom propisan 1692. godine i narod ga je primio s velikim negodovanjem, pa je bio i uzrokom buna i uskraćivanja desetine i dohotka. Korisnik je bio dužan redovito i uredno obrađivati dobiveno zemljište. Ako

je zemljište dvije uzastopne godine bilo neobrađeno, ono je oduzeto i polovica je dodjeljena onomu tko je takvo stanje prijavio, a druga polovica pripala je Republici.

Osim uobičajenim sijanjem zrnatih usjeva i obrade vinograda, jedan dio površine trebalo je zasijati lanom, odnosno konopljom, kako bi se izbjeglo trošenje novca za kupovanje platna od trgovaca. Površine pod konopljom bile u oslobođene plaćanja desetine na području Zadra, dok to nije bilo navedeno u zakonu za kninsko područje. Zakon obvezuje seljake da su dužni uz kuću držati najmanje dvije košnice pčela, od kojih se dobiva prihod, koji nije opterećen nikakvim davanjima, a ne zahtijeva ni poseban trud. Zabranjuje se seljacima da prigodom rojenja pčele ubijaju, već da ih pažljivo prenose u nove košnice, kako bi umnožavale priplod.

Na zemljištu uz kuću trebalo je saditi luk i kapulu, kao i ostalo jestivo zelje, kako bi se osigurala hrana i ne bi se morala kupovati. I ove se površine oslobađaju plaćanja desetine. Također se obvezuje svaki korisnik dodijeljene zemlje da određenu površinu zalivadi, radi osiguranja hrane (trave) za stoku tijekom zime, kako stoka, a posebno volovi orači i konji, ne bi zimi ugibali zbog loše ishrane.

Obrađivač zemljišta, koji se u trenutku dodjeljivanja zatekne na zemlji, nije mogao biti s nje otjeran. To je kasnije bilo novelirano na način da se obrađivaču, koji dokaže da je bio u posjedu zemljišta prije 1720. godine to zemljište ima priznati u vlasništvo.

Korisnik koji bi dao zemljište na kmetsku obradu dužan je ugovoriti s kmetom da daje sa zemljišta pod žitaricama šestinu prinosa. Obrađivač je dužan obavijestiti vlasnika—korisnika prije dizanja plodova, kako bi se mogla izvršiti procjena uroda, radi davanja desetine i dohotka, sve pod prijetnjom kazne zbog eventualne pronevjere. S površine pod livadom obrađivač je bio dužan davati vlasniku četvrtinu prinosa u travi. Od stabala koja su bili zasađili kmetovi—obrađivači, ne daje se dohodak prvih deset godina, a kasnije se daje petina prinosa. Ako su stabla zasađena uz pomoć vlasnika, daje se četvrtina. Prethodno se i ovdje treba obaviti procjena uroda. Neizvršenjem tih odredaba, dolazi se pod udar ovog zakona. Glede prinosa od murve (duda) davat će se dohodak u visini koja se dogovori između korisnika zemljišta i kmeta ili prema običajima područja. Visina dohotka ima se obračunati prije obračuna davanja desetine, pa i ondje gdje postoji oslobođenje od principove desetine.

Ako neka morlačka obitelj nije u stanju obraditi zemljište, može ga dati u cijelosti ili samo dio na obradu u obliku kmetskog odnosa. Kmet tada mora dati četvrtinu sijena i plodova s voćnih stabala po utvrđenoj procjeni. U odnosu na to, stranke mogu dobrovoljno utvrditi i ugovoriti ovaj kmetski odnos. Takav ugovor mora biti jasno napisan, a potpisuje ga javni notar i dvojica svjedoka. U protivnuma, takav će se ugovor smatrati nevažnim. Kako ne bi došlo do nesporazuma o davanju dohotka, korisnik—vlasnik mora dati kmetu svaki put pismenu potvrdu o primljenom dohotku.

Svaki je korisnik dodijeljenog zemljišta dužan držati po jednoga konja na svakih 40 kanapa dobivenog zemljišta. U slučaju rata toga će konja koristiti sudjelujući u ratu.

Zakon je predviđao i diobu pojedine obitelji u kojem bi se slučaju zemlje podvornice dijelile po obiteljima, a ostale zemlje po glavama.

Zakon je propisivao da se dodjeljena zemlja ne može prodavati niti zalagati, kao ni svojevolumno drugačije njome raspolagati (korisnici su imali samo posjed, a ne i vlasnost, jer je vlasnik zemlje uvijek bila Republika.) U slučaju ovakvih malverzacija svaki je muški potomak ovlašten vratiti posjed u ranije stanje, bez obveze vraćanja novca što je bio primljen iz ovakvih transakcija. Posebno se zabranjivalo notarima da sastavljaju takva ugovaranja uz kaznu od 50 dukata u korist gradnje državnih zgrada.

Pokazalo se od ranije da najviše prekršaja što ih čine korisnici nastaje u svezi s agrarnim odnosima na dodijeljenim zemljištima. Stoga se naređuje uredima uprava, kao i drugim pismenim osobama da ne smiju primati podneske što se odnose na ovu materiju, kao i da ne smiju poduzimati bilo kakve radnje ili dogovore, već se ima strogo postupiti po agrarnim zakonima i propisima. U protivnom, bit će kancelisti i njihovi pomoćnici kažnjeni globom od 50 dukata u korist gradnje javnih građevina, a naplaćivat će je vlast uz troškove izazvane ovim radnjama.

Od dodijeljenih zemalja nitko ne može ništa oduzeti s bilo kojeg naslova, kao ni zbog zaduženja ili kakve presude.

Principova je želja i volja da zemlje prelaze na muške potomke, a u slučaju da nema muških potomaka, onda na ženske koje su izravni nasljednici umrlog ili odseljenoga korisnika. Ova principova odluka je bila važna, jer pokazuje kakva je u to vrijeme bila briga za rad na unapređenju proizvodnje. Dr. Madirazza u svojoj knjizi »Storia e costituzione dei comuni dalmati« navodi da, u slučaju naslijeđa ženskih potomaka, njima zemlja pripada za života, a nakon smrti vraća se Republici i dodjeljuje obiteljima koje su dobile nove članove ili novim prebjezima (str. 101).

Da bi se spriječio loš i štetan običaj Morlaka za uništenje svega naprednoga na usjevima i nasadima, ovim zakonom se određuje da počinitelji štete na raslinju budu primorani štetu naknaditi prema procjeni koja je uobičajena u dotičnom kraju. Ako se utvrdi da je počinitelj imao zlu namjeru ili je to učinio iz zavisti, bit će kažnjen zatvorom do 18 mjeseci i neće se moći osloboditi kazne osim plaćanja dvostruke naknade od utvrđene štete.

Zakon je predviđao i to da se koze mogu držati samo u brdovitim i vrljetnim područjima, kako je to već odnosnim zakonima predviđeno. Neće se dopustiti da svinje slobodno lutaju po poljima, već se mogu držati sami u baruštinama, a ako se zateknu u polju, mogu se slobodno ubiti, s tim da meso pripadne onome koji ih je zatekao u šteti i ubio.

Nadalje se određuje da se svakom selu ima dodijeliti odgovarajuća površina za ispašu oračih volova, koja će se koristiti u običajeno vrijeme ispaše. Stim u svezi ima se strogo voditi računa da se na tim površinama ne može uvoditi ostala stoka pod prijetnjom kazne od 5 lira za svako krupno grlo i po 4 solda za sitno grlo u korist seoske komune.

U gajevima se ne mogu obavljati nikakve krčevine ili podizati kolibe i slično, već samo ono što je u neposrednoj vezi sa stočnom ispašom, sve pod prijetnjom novčane kazne u iznosu od 100 dukata u korist fonda za gradnju državnih zgrada. Kapetan i sudac u svakom selu dužni su sprečavati takve gradnje i o tome obavijestiti nadležnu vlast. Gajevi moraju biti ograđeni suhozidovima ili kamenim čunjevima, odnosno, radi vidljivosti tog područja. Upozoravaju se seljani susjednih sela da nesmiju na ovakvom području napasati svoju stoku ili podizati torove ili kuće, kao odvojene svoje površine,

zbog ograničenja površina u susjednim selima. Iznimno će se moći dopustiti i njima da koriste takve površine u određeno doba godine.

Žalosna je tvrdnja o lošem držanju oračih volova tijekom zime, zbog neuređenih torova, kao i zbog neodgovornog odnosa prema njima, pa je posljedica tog ugibanje volova i druge stoke, što prestavlja golemu štetu. Zato je potrebno da sve obitelji koje imaju principovu zemlju na vrijeme osiguraju hranu za stoku, kako bi polja na vrijeme i dobro bila obrađena. Također je potrebno razumno umnožavanje stoke radi dobivanja runske vune, kako bi se Morlaci naučili držati zimi stoku u dobrim jarama i dobro ishranjenu. Tako će se na proljeće umnožiti broj grla i povećati proizvodnja mlijeka i mesa za ishranu te vune za oblačenje. Pozivom na postojeće zakone ne mogu se, s naslova privatnih dugova i drugih obveza, oduzimati seljacima orači volovi čak ni sudskom odlukom u kojoj je zapriječeno izvršenjem. Onaj tko bi to naredio, snosit će sve uzrokovane štete.

Zakon se upustio i u reguliranje odnosa prema putovima i vodama, pa je tako propisivao da se putovi ne smiju sužavati i prokopavati, već se imaju održavati prohodnima. Za onoga za koga se utvrdi da je kopanjem ili preždivanjem suzio put bit će kažnjen globom do 100 dukata. Ovo je bio iznos koji nijedan seljak tada nije bio u stanju platiti i za izvršenje ove kazne trebalo je prodati svo seosko imanje. Ovakve su se globe cijenile prema prilikama i odnosima na samom području Venecije i za njihove prilike. Seoski glavari, kapetani i suci dužni su sprečavati ove čine i o njima obavijestiti nadležne vlasti, radi pokretanja odgovarajućeg postupka.

Isto tako, zakon je i u pogledu voda odredio neke propise. Tako se propisuje da izvori, lokve i objekti u kojima se čuva pitka voda imaju biti čisti i uredni, kako bi bili prikladni za zdravu pitku vodu ljudima i stoci. U poljima kroz koja teče neka voda, potok ili jaruga, potrebno je da se svake godine čiste, a posebno da se siječe grmlje koje izrasta na obalama tih voda, kako bi se omogućio slobodan i nesmetan protok vode i da se ne taloži mulj.

Za izvršenje ovog agrarnog zakona, u slučaju kakvog neslaganja i prepiraka, potrebno je da stranke dođu u agrarni ured, gdje će biti pažljivo saslušane, a za nasale nesporzume i štetne radnje poduzet će se sve potrebne mjere, kako bi se nastali nesporzumi što brže otklonili. Kada ovaj zakon potvrde nadležne vlasti, bit će na uobičajen način objavljen na za to određenim mjestima, a primjerci tog zakona bit će oglašeni u svakom selu, radi znanja i ravnjanja (Stanojević, 1987).

GRIMANIJEVE MAPE

Zahvaljujući razumijevanju i ljubaznosti gosp. Ante Habuša, direktora Zavoda za katastar i geodetske poslove općine Zadar, dobio sam fotokopije dijela navedenog Grimanijeva plana za područje Skradina u općini Šibenik. Taj se dio sastojao od 5 listova veličine 28×43 cm, koji su, spojeni zajedno, pokrivali površinu od približno 180 ha. Na toj cjelini nalazila su se dva važnija objekta. To je duboka jaruga zvana Rivina jaruga, koja teče sredinom polja, te današnja cesta, a ondašnji poljski put iz Bribirskih Mostina prema Skradinu. Cesta je na ovom dijelu gotovo usporedna s jarugom, a na ovom dijelu jaruga nije regulirana. Nizvodno je bila regulirana i ozidana kamenom, tako da se, ni za velike vode, nije mogla voda prelijevati po polju.

Osim ovih pet segmenata Grimanijevog plana, dobio sam i fotokopiju jedne bilježnice, veličine 21 × 30 cm, s 34 lista. Bilježnica sadrži popis svih planova (starih planova) sačuvanih u Arhivu mapa i starih nacрта, kako su nekada bili inventarizirani, a da li je i danas takvo stanje, nije mi poznato. Strane nisu numerirane, ali su podijeljene u kolone. Tako je u prvoj koloni naveden redni broj pojedine skupine nacрта, bez nekog ustaljenog redoslijeda, a pretpostavlja se da bi trebalo biti po abecednom redu naziva sela ili objekata, koji nosi mapa odnosno objekt na nacrtu. U drugoj koloni je upisivano veliko slovo radi razlikovanja istih nacрта ako slijedi jedan iza drugoga, a odnosi se na isto selo. U trećoj koloni upisan je naziv sela, zaseoka ili objekta koji taj nacrt, mapa ili skica pokazuje. Nakon ove slijedi kolona u kojoj je upisano područje kojem dotično selo pripada (općina ili kotar), kao i broj nacрта, te kolona koja sadrži posebne oznake za navedena sela. Posljednja je kolona za opaske, koje su vrlo rijetke.

Kako sam zaključio iz natpisa na naslovnoj stranici bilježnice i upisima u bilježnici, prve 24 stranice sadrže popis raznih mapa i nacрта (starih nacрта). Na naslovnoj stranici bilježnice stoji: ELENCO DEI DISEGNI TOPOGRAFICI ESISTENTI NELL' ARCHIVIO LUONGOTENENZIALE DEGLI ATTI E DOCUMENTI ANTICHI što u prijevodu znači »Popis topografskih nacрта, koji se nalaze pohranjeni u Arhivu Namjesništva u Zadru, među starijim spisima i nacrtima«. Na prvih 24 stranice gotovo su svi nacrti označeni riječju »spolveri« koju sam preveo kao »obojeni nacrti«, jer je ni u jednom raspoloživom rječniku nisam našao. Da bi se pojedinac mogao lakše snalaziti, navodi se za koja područja Dalmacije postoje stare Grimanijeve mape i drugi nacrti u Državnom arhivu u Zadru. To su područja današnjih općina Benkovca, Braća, Biograda n/m., Drniša, Herceg-Novog, Imotskog, Kotora, Makarske, Obrovca, Omiša, Metkovića, Paga, Sinja, Splita, Šibenika, Trogira, Vrgorca, Vrljike i Zadra.

Osim mapa i nacрта što se odnose na navedena područja te prema materiji koja je sistematizirano uvedena u spomenutu bilježnicu, u njoj je naveden i veći broj raznih drugih nacрта. Ti nacrti predstavljaju razne utvrde, regionalne granice, karakteristične zidine, sanitarne zgrade graničnih posada i slične objekte povijesnog značenja. Kako proizlazi iz natpisa na naslovnoj stranici popisa nacрта i planova, to su obično nacrti iz vremena mletačke vladavine u 17. i 18. stoljeću.

Većina starijih nacрта je po nalogu providura Francesca Grimanija 1756. godine revidirana, kako bi se mogle koristiti u provedbi njegovog agrarnog zakona donijetog spomenute godine.

Pokušao sam utvrditi točnost snimanja terena i izradbe Grimanijevih mapa, pa sam prekartirao neke markantne točke s jedne Grimanijeve mape u mjerilo katastarskog plana, i to međusobno usporedio. To nije uspjelo, jer su odstupanja bila prevelika iako se radilo o istom objektu prikazanom na jednoj Grimanijevoj mapi i na novoj karti u mjerilu 1 : 5000.

Imajući to na umu, kao i navode inž. Ivona u »Spomen-knjizi inženjera i arhitekata 1923.« zaključio bih da je za izradbu starih mapa iz 18. stoljeća, izmjera obavljana na način da su snimane skupine parcela, tako da se koraci oblikovao okvir tih parcela, da bi se zatim te skupine, naslanjajući se jedna na drugu, načinio plan. Uvodno sam naveo da na Grimanijevu planu

nisam nigdje našao oznaka, kao stajališta, za neke mjerničke sprave, makar je u to doba već postojao i u uporabi dulje bio geodetski stol. Stoga i nije bilo nikakve geodetske osnove, pri izradbi ovih mapa, pa su stoga odstupanja između ODK 1 : 5000 i mapa Grimanija velika.

Možda bi se moglo primijetiti da je u tako dugom vremenskom razdoblju moglo doći do promjene u položaju granica i objekata. To na ovom primjeru nije slučaj, jer je jaruga previše duboka (gotovo 4 i više metara), a cesta se nalazi na kosom terenu, pa nije moguće da je eventualna niveleta, mogla biti pomicana više od onoga što pokazuje Grimanijeva mapa.

Još bih dodao da su ove mape za svrhu kojoj su bile namijenjene mogle dobro poslužiti, pa je time svrha bila i postignuta, a vjerojatno su bile brzo i izrađene što je u tom trenutku bilo posebno važno.

Pišući ovaj prikaz, bila mi je svrha da kolege koji rade ili budu radili na području Dalmacije upoznam s pojmom »Grimanijeve mape«, koje su u starijih generacija zemljoradnika, a posebno seljaka u kontinentalnim dijelovima Dalmacije, još u sjećanju. Meni se tako dogodilo, kad sam kao mlad geometar službovao na području Benkovca, da sam se jednom prigodom našao među seljacima koji su spominjali Grimanijeve mape s posebnim poštovanjem. Ja nisam mogao aktivno sudjelovati u tom razgovoru, jer mi o tim mapama nije bilo ništa poznato, pa sam ostao posramljen, pred tim običnim seljacima, gubeći tako povjerenje i u svoj stručni rad.

Čuo sam pričati kako su talijanski pisci, koji su pisali o ovoj materiji, mnogo hvalili providura Grimanija, jer je svojim agrarnim zakonom učinio mnogo za dobro siromašnoga seljačkog stanovništva kontinentalne Dalmacije, dok su naši pisci bili suprotnog mišljenja, imajući na umu kako je Venecija, investiturama, ponovila situaciju nekadašnjih feudalaca, koji su iskorištavali seljaka.

Poznato mi je da su Grimanijeve mape bile važne pri sporovima među selima, oko vlasništva površina koje su bile važne za ispašu stoku. Tako je u prvim godinama ovog stoljeća vođen građanski spor oko vlasništva velike površine do tada upisane u zemljišnoj knjizi kao vlasništvo sela Brinja u općini Šibenik. Parnicu je pokrenulo selo Radonić u općini Drniš, smatrajući da je ta površina vlasništvo sela, zaseoka Kremena, jer se na tom dijelu i nalazi. Čuo sam od starijih geometara u Šibeniku, da su tom prigodom korištene Grimanijeve mape, kao krunski dokaz. Parnica je u žalbenom postupku došla do Apelacijskog suda u Beču, gdje je u završnoj instancijskoj presudi presuđeno 1903. godine u korist sela Radonića. Temeljem te presude i prijavnog lista katastra u Drnišu 1935. godine bio je obavljen ispravak upisa u zemljišnoj knjizi sa k.o. Biranj kod suda u Šibeniku, tako da je vlasničko pravo ove nekretnine brisano s imena sela Birnja i upisano u korist sela Radonića.

Iz knjige Ivona (1923) navodim još ovaj tekst: »1756. godine osniva se katastar za teritorij Klisa i okolice Splita. Opaziti mi je da točnih nacрта nije bilo, nego su postojale neke prostoručne skice ovećih kompleksa parcela, izmjerenih po koracima. U svakoj je parceli bilo označeno ime posjednika, vrst obrađivanja i njena odgovarajuća površina. Ova bi se proračunavala direktnim izmjerama na terenu«. (Ovo se vjerojatno odnosi na tzv. Calergijeve mape, koje su bile izrađene negdje 1672—1674. godine po nalogu Zorzia Calergija, guvernera Klisa. O tom je kartama Marijan Kadi, dipl. ing. geod.

na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu obranio 1987. magistarski rad pod naslovom »Doprinos primjeni Calergijeve karte iz 1675. u istraživanju prostornog razvoja splitsko-kliškog područja«.).

LITERATURA

Desnica, B. (1937): Naši gradovi na moru, Zagreb.

Ivon, K. (1923): Osvrt na razvitak katastra u Dalmaciji. Kongres inženjera i arhitekata u Splitu, Split.

Madirazza, F.: Storia e costituzioni dei comuni dalmati.

Prelog, M.: Repetitorij povijesti srednjeg vijeka. Studička i dr., Sarajevo.

Stanojević, G. (1987): Dalmatinske krajine u XVIII. vijeku, Zagreb.

AGRARIAN RELATION IN DALMATIA IN THE TIME OF VENETIAN RULE WITH A SPECIAL REFERENCE TO THE GRIMANI AGRARIAN LAW AND GRIMANI MAPS

The article gives a review of the historical events in Dalmatia between 14th and 18th centuries. It quotes the regulations of the **Grimani Agrarian Law** of the year 1756 and lists the Dalmatian regions for which Grimani maps were made.

Primljeno: 1992-04-07